

moralizálás, amelyet olykor szlavofil intonációk kísérnek. Részben ilyen értelmű indoklást kapott egy definíciós kísérlete is „... a sztálinizmus az éretlen szocializmus gyermekbetegsége ...” Az persze egyértelmű, hogy ez a meg-

állapítás inkább tagadható, mint kérdőjelezhető.

Hiány- és hibajegyzékünkkel a kiadás jogosságát természetesen nem kívánjuk kétségbe vonni.

Vargyai Gyula

VESZPRÉMI TÖRTÉNELMI TÁR II.

Főszerkesztő: dr. Praznovszky Mihály; szerkesztő: Veress D. Csaba

(A Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság kiadványa, Veszprém, 1989. 158 o.)

Történelmi Tár nevet viselő periodika kiadására eddig négy alkalommal került sor: az önkényuralom korától jelent meg századunk első harmadáig — megszakításokkal — az előbb Magyar Történelmi Tár, utóbb csak Történelmi Tár című sorozat, melyet háromszor újítottak fel; napjainkban pedig az MTA Történettudományi Intézet gondozza az Új Történelmi Tárát. E négy sorozat közös jellemzője, hogy forrásközlés jellegűek, s főleg a régebbiek számos hadtörténelmi vonatkozást is tartalmaznak.

Velük ellentétben a Veszprémi Történelmi Tár II. kötete (netán évfolyama?) nem a forráskiadványok számát gyarapítja, hiszen — két oldal kivételével — minden anyaga történelmi feldolgozás jellegű. Közös vonásuk azonban az a dicséretes eljárás, hogy ez az új kiadvány is bő teret szentel a hadtörténelmi anyagoknak, ugyanis a „Hadikrónika” című rovata képezi a kötet csaknek 42%-át.

Köztudott, hogy Veszprém megye akadémiai, levéltári, múzeumi, könyvtári, közművelődési és egyéb intézményei az elmúlt évtizedekben számos értékes kiadvánnyal, sorozattal jelentkezett. A Veszprémi Történelmi Tár tartalmaz második kötetét forgatva megállapíthatjuk, hogy a megyei múzeumigazgatóság továbbra is érdeemben járul hozzá a „veszprémi műhely” jó hírnevének öregbítéséhez.

A nagyméretű — jóllehet, vaskosnak nem mondható — kötet izléses, esztétikus borítóval jelent meg, s ez jellemző bőséges illusztrációs anyagát (fo-

tóit, ábráit, metszeteit, rézmetszeteit, rajzait, alaprajzait, térkép vázlatait, táblázatait) is. Egyedül Molnár András rövid forrástanulmánya nem tartalmaz illusztrációt. Ezt talán a memoárfíró negyvennyolcas honvédőrnagy fotójával, netán a kézirat egyik oldaláról készített felvétellel lehetett volna szemléltetni. Ha egy 158 szövegoldalt tartalmazó kötetet összesen 153 gondosan kiválasztott illusztráció díszít, akkor ezt a kiadványt nemcsak a kutatók, hanem a műveltebb laikus olvasók is haszonnal forgathatják. A hadtörténelem iránt fokozottabban érdeklődők jóleső érzéssel regisztrálhatták, hogy a borító címlapját G. Houfnagelnek Pápa váráról 1617-ben készített, színezett metszete díszíti, melynek eredetijét a Veszprém Megyei Levéltár őrzi. A fotók közül különösen Nagyvári Ildikó remek fényképfelvételei érdemelnek külön figyelmet.

A kötet 3 rovata 13 tanulmányt tartalmaz, 15 szakember tollából. Az első és a harmadik rovat — a Régészet és a Művelődéstörténet — 5 régész 4 tanulmányát, továbbá hat művelődéstörténetész 4 feldolgozását és 1 forrásközlést rejti magában. Mint említettem, a Hadikrónika rovat a legterjedelmesebb, melynek 66 oldalán 4 szerző 1—1 hadtörténelmi tárgyú tanulmánya olvasható. Christine Ertel bécsi régész előadásának rövidített változata német nyelven szerepel, melyhez magyar összegzés járul. Hozzá hasonlóan S. Péremi Ágota, Gläser Roland, Regénye Judit és T. Bíró Katalin régészeti tanulmányai sem tartalmazzak hadtörté-

nelmi vonatkozásokat, bár az első szerző feldolgozását — „Honfoglalás-kori köznépi temető Veszprémben” — hadtörténeiszek is hasznosíthatják. A művelődéstörténeti rovatból Fülöp Gyulának a Veszprém megyei önkormányzati igazgatásról (1945—1950), Tüskés Gábornak és Knapp Évának Padányi Bíró Mártonról, valamint Tölgyesi Józsefnek Dorosmai Jánosról (1886—1966) készített feldolgozása szintén kívül esik a hadtörténeiszek érdeklődési körén. Viszont Rainer Pál heraldikai tanulmánya bizonyos hadtörténelmi kapcsolódásokat is hordoz, hiszen a Nádasdyak s a velük rokon Nádasdi Darabos és Gersei Pethő családok egyes kiemelkedő képviselői — mint például Nádasdy Tamás nádor, egykori dunántúli főkapitány — szorosán kötődtek a korabeli hadiélethez, a középszintű és országos parancsnoki funkciókhoz is. Molnár Andrásnak Galsai Kovách Ernő negyvennyolcas honvédőrnagy pápai diákélményeiről szóló forrásközlése pedig, azon túlmenően, hogy a memoáriró személye és életútja a maga teljességében is érdekes a hadtörténelmi feltárás számára, még a pápai magyar és német polgárőrségről is érdekes adalékokat tartalmaz az 1835—1836-os évekből.

Had történetírásunkat azonban a Hadikrónika rovat négy tanulmánya érdekelheti közelebbről. Az első V. Molnár László írta. E helyi „Thury György palotai és kanizsai kapitányságának történeté”-t dolgozta fel (48—59. o.), kiegészítve korábbi kutatásai eredményeit, könyvészeti és forrásfeltárásait. Az életrajz és hadtörténelmi vonatkozásokon kívül jelentős figyelmet szentelt a társadalmi és a gazdasági kapcsolódásoknak, a kanizsai váruradalom háttérbázisának, a vár korszerűsítésének is. Ezáltal sokoldalúbb, hitelesebb képet vázolhatott fel arról a Thury Györgyről, aki valóban kiemelkedő szerepet játszott a Dunántúl törökellenes végvárrendszerében a XVI. század harmadik negyedében. Jellemző a szerző forrásfeltáró gondosságára, hogy 9 illusztrációja között három levéltári irat is szerepel, egy az Országos Levéltárból, kettő pedig a Hadtörténelmi Levéltár kevésse forgatott, nagyon értékes anyagából, a Törökkori Iratok Gyűjteményéből.

Vizi László Tamás székesfehérvári helytörténeisz „A végvári rendszer kiépülése a Győri Főkapitányság területén” című tanulmánnyal jelentkezett a

kötetben (60—78. o.) Ismeretes, hogy az egyes végvári főkapitányságok — más-ként: generalatusok, területi hadikörzetek, végvidékek, végvárrendszerek — kutatása még mindig nagyon sok „fehér foltot”, vitás problémát rejt magában, s összegező feldolgozások ezekről alig-alig készültek. Így Vízi tanulmánya, mely a hadikörzet 16 várát és palánkvárát, kastélyát külön-külön, önálló alfejezetekben is szemügyre veszi, mindenképpen figyelmet érdemel. Imponáló a szerző széleskörű szakirodalmi tájékozottsága, könyvészeti anyagismerete is. Mindezáltal, neki is felhívom a figyelmét a Hadtörténelmi Levéltár fent említett anyagára — 11 iratdoboz —, illetve az Országos Levéltár külön-féle katonai fondjaira, mert ezek nélkül nem lehet végeleges, részletes, megnyugtató eredményekhez jutni. A győri végvárvidék mellett valóban külön kell tárgyalni a tőle függetlenül létező Komáromot és az alája rendelt Tatát (ha magyar kézen volt, még Gesztet) is, sőt Pápa és a Dunántúli Főkapitányság problematikája is beható kutatásokat igényel a továbbiakban. Ugyanis Győrtől függetlenül, évtizedeken át, külön generalatus székhelye volt Pápa vára is, melynek fénykora Enyingi Török Ferenc dunántúli országos — és nemcsak pápai! — főkapitány működési idejére esett, éppen a XVI. század harmadik negyedére. Ehhez viszont célszerű lesz átnézni az Enyingi Törökök családi — gyakorlatilag teljes egészében katonai vonatkozású — levéltárát is, melyet szintén az Országos Levéltár őriz. Kritikusabban kell megvizsgálni a Balaton-felvidék némely várának hovartartozását is, mert előfordult, hogy valamely időszakban egyesek — a magánföldesúriak — sem Győr, sem Kanizsa alá nem tartoztak. Azután fel kell tární egypár kimaradt hegyi vár történetét is, mint például a Csobánccal szemközt fekvő Hegyesdét is, melyet 1562 áprilisának második hetében semmisítettek meg Eckhardt Salm zu Neuburg győri főkapitány, Nádasdy Tamás nádor, Zala, Sopron és Vas vármegyék, valamint Enyingi Török Ferenc Pápai székelő dunántúli főkapitány csapatai, amidőn visszafoglalták a törököktől.

A két törökkori témán kívül két második világháborús hadtörténelmi tanulmány is helyet kapott a Hadikrónika rovatban. Közülük az első a veszprémi történeisz-múzeológus, Veress D. Csaba tollát dicséri: „Veszprém me-

gyeiek a doni fronton. I. rész. A mozgósítástól a Don menti állásharcokig (1942. február 24—szeptember 18.)” (79—97. o.) A szerző a tőle megszokott igényességgel, rendkívüli aprólékos-sággal, módszeresen, objektív mérlegeléssel tárta fel e sokáig elég kényesnek számító hadtörténelmi témát. Nem annyira könyvészeti anyagokra, mint inkább a Hadtörténelmi Levéltár gazdag irategyütteseire támaszkodott, sőt merített a Veszprém Megyei Levéltár irataiból, továbbá az általa felkutatott balatonfüredi és veszprémi szemtanúk visszaemlékezéséből is.

Az utolsó hadtörténelmi feldolgozás ugyancsak második világháborús témát tárgyal *Huszár János* pápai helyörténeész tollából: „Ejtőernyős krónika (1938—1941)” (98—113. o.). Bőségesen merített ő is a Hadtörténelmi Levéltár vonatkozó fondjaiból, továbbá megvaltatott 12 háborús veteránt, s átnézte a pápai tanácsházán és a katolikus plébánián őrzött halotti anyakönyveket is. A témakör országos vetületeinek kuta-

tói haszonnal forgathatják ezt a hézagpótló tanulmányt is, melyet szintén érdemes lenne folytatni, legalább 1945-ig.

Dr. Praznovszky Mihály e színvonalas kötet 1989 novemberében írt Előszavában ekként fogalmazott: „Reméljük, tán a jövő nemzedékei értékelik: ebben az ellentmondásos, helyenként fenyegető tempójú évtizedben s annak is a végén nekünk volt bátorságunk nem az elillanó értékű és súlyú, hatalmi küzdelmekben görcsülő politikával foglalkozni — hanem következetesen vállaltuk és végeztük eredendő feladatainkat: múltunk kutatását, emlékeinek megőrzését és bemutatását... A lényeg nagyon is hétköznapi: a bizonytalan jelenben felmutatni a biztos múlt értékeit, hogy a jövő is létrejöhessen. Reménykedjünk benne.”

Ebben reménykedik a recenzor is, hiszen a „veszprémi műhely” számottevő tudományos értéket képvisel.

Fenyvesi László

SOMOGY MEGYE MÚLTJÁBÓL

Levéltári Évkönyv, 21

Szerk.: Kanyar József

(Kaposvár, 1990. 309 o.)

A periodikák sorában minden esetben előkelő helyet foglalnak el a Somogy megye történetével, ezen belül a gazdaság- és hadtörténettel, politikátörténettel és néprajzzal foglalkozó tanulmánygyűjtemények. Az a felismerés, hogy a helyi történetírás mozaikköveiből is hasznosan építkezhetünk, csak javunkra válhat. Figyelemfelkeltésül, a rangsorolás igénye nélkül a recensens három tanulmányt választott ki a füzérből, egy-egy szeletet a gazdaság- a hadi- illetve a politikátörténet cikkeként.

Tilkovszky Lóránt Széchenyi István csokonyai uradalmáról írva követendő

példát mutat arra, hogyan lehet egy akkori gazdálkodási viszonyok közt élenjáró birtokgyűttes működését a rengeteg adat ellenére is egy olvasható, kedvcsináló, eligazító-tájékoztató bevezetéssel feldolgozni.

A birtokosztály Széchenyi Ferenc Lajos, Pál és István fiai között 1814. augusztus 31-én men végbe. A szerző — érthetően — az újra mindig fogékony István birtokainak ez alkalomra, 1812—14 között felvett összeírási anyagából a csokonyai uradalmat ismerteti.

A birtok részei: Csokonya mezőváros a tarnócai, györgyösi, kútfői pusztákkal, Komlósd, Szentés, Péterhida. Barcs mezőváros a Dráva erdővel, Darány az